

Οι αφαιρέσεις στη σκέψη και στην καπιταλιστική πραγματικότητα

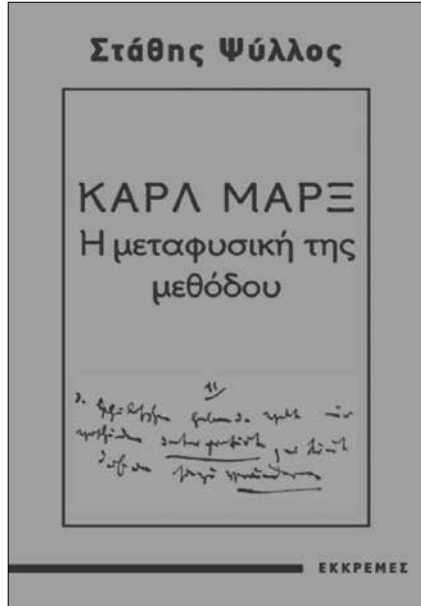
Γράφει ο ΜΠΑΜΠΗΣ ΣΥΡΙΟΠΟΥΛΟΣ

Καρλ Μαρξ, Η μεταφυσική της μεθόδου

Στάθης Ψύλλος, εκδ. Εκκρεμές

Ο Στάθης Ψύλλος είναι καθηγητής Φιλοσοφίας της Επιστήμης και Μεταφυσικής στο ΕΚΠΑ και συγγραφέας πολλών βιβλίων και άρθρων πάνω στη φιλοσοφία της επιστήμης και στη λογική. Στο τελευταίο του βιβλίο που εκδόθηκε το Μάρτιο του 2022 πραγματεύεται τη χρήση της αφαίρεσης στον Μαρξ ως μεθόδου γνώσης της μη εμπειρικής (καλύτερα μη αισθητής) –αλλά αιτιακά ενεργής– πραγματικότητας. Για τον Μαρξ, σύμφωνα με τον Σ. Ψύλλο, «αυτό που ανακαλύπτεται με την αφαίρεση, δηλαδή οι άδηλες στις αισθήσεις οικονομικές μορφές, είναι εξίσου πραγματικό με αυτό που ανακαλύπτεται με το μικροσκόπιο, δηλαδή τα άδηλα στις αισθήσεις μας μόρια».

Αυτή η φιλοσοφική θέση του Μαρξ δεν ήταν δεδομένη εξ αρχής. Αντίθετα, λόγω της σαφούς τοποθέτησής του με την πλευρά του υλισμού, σε αντίθεση με τον ιδεαλισμό, υιοθέτησε τη νομιναλιστική θεώρηση σύμφωνα με την οποία οι γενικοί και καθολικοί όροι δεν εκφράζουν τίποτα πραγματικό, δεν είναι τίποτα άλλο εκτός από πλάσματα της ανθρώπινης σκέψης, «ονόματα» (nominalia). Το μόνο πραγματικό είναι τα ενικά αντικείμενα τα «καθέκαστα», οι καρέκλες και όχι

η «καρέκλα», οι συγκεκριμένοι άνθρωποι και όχι ο «άνθρωπος», σε αντίθεση με τον ιδεαλισμό που από την αρχαιότητα υποστήριζε ότι οι «ιδέες» των πραγμάτων είχαν ρεαλιστική ύπαρξη ανεξάρτητη από τα αισθητά αντικείμενα που δεν ήταν παρά αντίγραφα τους ή εκδοχές τους. Οι Μαρξ και Ένγκελς παρουσιάζουν γλαφυρά την κατάληξη της ιδεαλιστικής αντίληψης για τις γενικές ιδέες: «Αυτό που κυρίως ενδιαφέρει τον θεωρητικό

φιλόσοφο είναι να κατασκευάσει την ύπαρξη των πραγματικών, των βέβηλων φρούτων και με μυστηριώδη τρόπο να πει ότι, υπάρχουν βέβαια μήλα, αχλάδια, αμύγδαλα και σταφίδες, αλλά τα μήλα, αχλάδια, αμύγδαλα και σταφίδες που ξαναβρίσκουμε στο θεωρητικό κόσμο είναι μόνο φαινομενικά μήλα, φαινομενικά αχλάδια, [...] γιατί είναι στοιχεία της ζωής του “φρούτου”, αυτού του αφηρημένου λογικού, πλάσματος, δηλαδή είναι τα ίδια αφηρημένα, λογικά πλάσματα του λογικού» (*Η Αγία Οικογένεια*, εκδ. Αναγνωστήδης, x.x.έ. σελ. 72).

Είναι φανερό η προτεραιότητα που δίνουν οι Μαρξ και Ένγκελς στα πραγματικά φρούτα αντί για την αφηρημένη ιδέα του «φρούτου» που δημιουργείται από την αναπόφευκτη διαμεσολάβηση της γλώσσας στην πρόσληψη της πραγματικότητας. Εξάλλου, η προτεραιότητα και αυθυπαρξία των ιδεών απέναντι στα πράγματα αντανάκλα την κυριαρχία της διανοητικής εργασίας πάνω στη χειρωνακτική, στην κοινωνική πραγματικότητα. Όπως αναγνωρίζουν οι Μαρξ και Ένγκελς, ο νομιναλισμός «γενικά είναι η πρώτη έκφραση του υλισμού» (ό.π. σελ. 160).

Ο Σ. Ψύλλος αναδεικνύει στο βιβλίο του πως ο Μαρξ δεν αρκέστηκε σ' αυτή την «πρώτη έκφραση του υλισμού», δεν αρκέστηκε στην αναγωγή του θρησκευτικού ουράνιου κόσμου στον ταπεινό γήινο τέτοιο και στην αναγωγή των αφηρημένων ιδεών στη συγκεκριμένη πραγματικότητα, αλλά επιδίωξε την «πραγματική αιτιακή εξήγηση» του πώς η εγκόσμια βάση οδηγεί σ' αυτές. Αυτή ακριβώς η εξήγηση της υλικής βάσης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής τον οδηγεί στην επανεκτίμηση της αφαίρεσης ως επιστημονικού εργαλείου ανάλυσης των οικονομικών μορφών, όπως τα μικροσκόπια και τα χημικά αντιδραστήρια χρυσιμέδουσιν στην ανάλυση των μορφών της ύλης.

Ο Μαρξ ήδη στην *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας* γράφει: «Ενώ η εργασία που δημιουργεί ανταλλακτική αξία είναι *αφηρημένη γενική εργασία*, η εργασία που παράγει αξίες χρήσης είναι συγκεκριμένη και ειδική εργασία η οποία, ανάλογα με τη

μορφή και το υλικό, διακρίνεται σε άπειρα διαφορετικά είδη εργασίας» (εκδ. ΣΕ, σελ. 44). Εδώ βλέπουμε την *αφηρημένη γενική εργασία* (στο εξής ΑΓΕ) να στέκεται ξεχωριστά και αυθύπαρκτα δίπλα στις συγκεκριμένες ειδικές εργασίες που παράγουν αξίες χρήσης, όπως το «φρούτο» δίπλα και ξεχωριστά από τα μήλα και τα αχλάδια, για να ξαναθυμηθούμε την Αγία Οικογένεια. Κατεβαίνοντας από τον κόσμο των ιδεών στον επίγειο, ο Μαρξ συναντάει την αφαίρεση όχι σαν πλάσμα της ανθρωπίνης σκέψης αλλά σαν κάτι που «συντελείται καθημερινά στην κοινωνική διαδικασία της παραγωγής» (ό.π. σελ. 35). Κι όχι μόνο αυτό, αλλά η ΑΓΕ ως το υπόβαθρο της ανταλλακτικής αξίας υπάρχει πριν από τη συγκεκριμένη εργασία που παράγει αξίες χρήσης, ως η αιτία, το κριτήριο και ο σκοπός για τη συγκεκριμένη αυτή εργασία. Ακριβώς όπως το «φρούτο» που υπάρχει πριν από τα μήλα και τα αχλάδια, είναι η αιτία τους και ενσαρκώνεται σ' αυτά, σύμφωνα με την ιδεαλιστική θεώρηση!

Ο Στάθης Ψύλλος αξιοποιεί τα γνώριμά του λογικο-φιλοσοφικά εργαλεία για να ορίσει –βασισμένος στη φιλοσοφική ανάγνωση του πρώτου τόμου του Κεφαλαίου– με τυπικό μαθηματικό τρόπο το είδος των αφαιρέσεων στο οποίο προχωρεί ο Μαρξ. Ξεκινά από την αφαίρεση (1), την αποκοπή δηλαδή (των κοινών) τμημάτων μια κατηγορίας όντων και τη μελέτη των (κοινών) ιδιοτήτων τους. Έτσι, η ΑΓΕ είναι το κοινό στοιχείο όλων των εργασιών («ορισμένη παραγωγική δαπάνη ανθρώπινων μυών, νεύρων, μυαλού κτλ.», *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, εκδ. ΣΕ, σελ. 35) που ενυπάρχει σε όλες τις συγκεκριμένες εργασίες. Ο Μαρξ όμως, σύμφωνα με το Σ. Ψύλλο, προχωρά στην αφαίρεση (2) σύμφωνα με την οποία τα εμπορεύματα που έχουν την ίδια ποσότητα ΑΓΕ ικανοποιούν μια «σχέση ισοδυναμίας» (ανακλαστική, συμμετρική και μεταβατική), σχηματίζοντας μια «κλάση ισοδυναμίας» που μπορεί να θεωρηθεί μια νέα αφηρημένη οντότητα. Αυτή η νέα οντότητα, ανεξάρτητη από τις συγκεκριμένες εργασίες, είναι η ανταλλακτική αξία. Όπως οι παράλληλες ευθείες

ορίζουν μια νέα οντότητα (κατεύθυνση), τα ισοβαρή σώματα, τη μάζα, τα τρίγωνα με το ίδιο ημιγινόμενο βάσης και ύψους, το εμβαδό κτλ., έτσι και τα εμπορεύματα που για την παραγωγή τους δαπανήθηκε ή ίδια ποσότητα ΑΓΕ, ορίζουν μια νέα αφηρημένη οντότητα, την ανταλλακτική αξία.

Το βιβλίο διατρέχει τη διαμόρφωση της σκέψης του Μαρξ από την αρχική νομιναλιστική του θέση για την ανυπαρξία των καθολικών («καθόλου») όντων που είναι μόνο πλάσματα του νου στα έργα του της δεκαετίας του 1840, μέχρι την παραδοχή της ύπαρξης αφηρημένων οντοτήτων, όπως η ανταλλακτική αξία που υπάρχει αντικειμενικά και εκδηλώνεται στα συγκεκριμένα εμπορεύματα, παραδοχή που φαίνεται στο ώριμο έργο του. Συνδετικός κρίκος ανάμεσα στις δύο αυτές φάσεις της σκέψης του Μαρξ είναι το *Μισθωτή εργασία και κεφάλαιο* (εκδόθηκε το 1849). Ο Σ. Ψύλλος καταλήγει ρητά στο συμπέρασμα ότι η ίδια η ΑΓΕ είναι ένα «καθόλου ον», καθώς από τη στιγμή που παίζει αιτιακό ρόλο στις κοινωνικές σχέσεις «δεν μπορεί παρά να είναι πραγματική» (σελ. 121).

Η οπτική και μεθοδολογία του βιβλίου είναι αυστηρή φιλοσοφικά και λογικά, το θέμα του όμως έχει σημαντικές ιδεολογικές και τελικά πολιτικές προεκτάσεις. Η αντικειμενική ύπαρξη των αφαιρέσεων που ανάδειξε ο Μαρξ δεν σταμάτησε να είναι ποτέ επίδικο ζήτημα. Για παράδειγμα, η Ρόζα Λούξεμπουργκ τονίζει με σημασία ότι ο Μπερνστάιν θεωρεί τον νόμο της αξίας με βάση την εργασία «μόνο μια αφαίρεση» (υποτιμητικά), «μια νοητική εικόνα». Συμπληρώνει παρακάτω: «Μ' αυτόν τον τρόπο ο Μπερνστάιν έχει εντελώς ξεχάσει ότι η αφαίρεση του Μαρξ δεν είναι μια εφεύρεση αλλά μια ανακάλυψη, ότι δεν υπάρχει στο κεφάλι του Μαρξ αλλά στην εμπορευματική οικονομία, ότι δεν αποτελεί μια φανταστική αλλά μια πραγματική κοινωνική ύπαρξη, η οποία κόβεται και σφηνολατείται, ζυγίζεται και χαράζεται» (*Κοινωνική μεταρρύθμιση ή επανάσταση*; εκδ. ΣΕ, 1988, σελ. 116-117).

Η πλατωνική ιδεοκρατία στην αρχαιότητα νομιμοποιούσε την αριστοκρατία,

τα πρωτεία των επαϊόντων, των «φιλοσόφων» που αντίκριζαν τον ήλιο καθαρής σκέψης, σε αντίθεση με τους κοινούς θνητούς που έβλεπαν μόνο σκίες και είδωλα μέσα στο σπήλαιο που ήταν αλυσοδομεμένοι από την αμάθειά τους. Οι θρησκευτικές αφαιρέσεις καθαγίαζαν τη φεουδαρχική βαρβαρότητα και τις «ελέω Θεού» μοναρχίες. Ο νομιναλισμός αντίθετα, δίνοντας στα αισθητά πράγματα την προτεραιότητα, αναδεικνύοντας τον πλούτο της πραγματικότητας ήταν ανέκαθεν ένα αντίβαρο υγιούς σκεπτικισμού και διάθεσης για παρατήρηση και γνώση. Είναι και σήμερα επίκαιρη και ζωογόνα η πολεμική του Αντισθένη στον Πλάτωνα: «ίππον μεν ορώ, ιππότητα δε ουχ ορώ» («το άλογο το βλέπω, την “αλογότητα” δεν βλέπω»). Τότε τα «καθόλου όντα» νομιμοποιούσαν προσωπικές σχέσεις εξάρτησης, ενώ σήμερα κυριαρχούν οι αφαιρέσεις της ανταλλακτικής αξίας στη μορφή του χρήματος ή του κεφαλαίου. Ο σημερινός νομιναλισμός αντί να αναδεικνύει, συσκοτίζει την πραγματικότητα που κυριαρχείται από αυτές τις υλικές και θανατηφόρες αφαιρέσεις, τα κριτήρια διασφάλισης των παγκόσμιων ροών του κεφαλαίου.

Ο νομιναλισμός συναντάται συχνά στις μεταμαρξιστικές εκδοχές άρνησης της καθολικής επαναστατικής πάλης ενάντια στον καπιταλισμό. Στον καιρό του ο Μπερνστάιν έβλεπε μόνο τα εμπορεύματα και τις τιμές τους αλλά δεν έβλεπε την αξία σαν κάτι αντικειμενικά υπαρκτό. Οι Λακλάου και Μουφ, π.χ., μέμφονται τον μαρξισμό για την αναγωγή του συγκεκριμένου στο αφηρημένο: «Ακριβώς επειδή το συγκεκριμένο ανάγεται με αυτόν τον τρόπο στο αφηρημένο, η ιστορία, η κοινωνία και οι κοινωνικοί δρώντες έχουν, για την ορθοδοξία, μια ουσία που λειτουργεί ως αρχή ενοποίησής τους. Και καθώς αυτή η ουσία δεν είναι άμεσα ορατή, είναι απαραίτητο να γίνει μια διάκριση μεταξύ της επιφάνειας ή της εμφάνισης της κοινωνίας και μιας υποκείμενης πραγματικότητας [...]» (*Ηγεμονία και Σοσιαλιστική Στρατηγική*, εκδ. Επέκεινα, σελ. 60). Η αναγωγή του συγκεκριμένου στο αφηρημένο και των επιφανόμενων

στην ουσία χαρακτηρίζεται ουσιοκρατική ορθοδοξία από τους Λακλάου και Μουφ. Καθώς, σύμφωνα με τη δική τους θεώρηση, η κοινωνία δεν έχει βάθος και ουσία και δεν συγκροτείται από την εκμετάλλευση της εργασίας, δεν υπάρχει αντικειμενικά η «υποκείμενη πραγματικότητα» της απόσπασης υπεραξίας και η εργατική τάξη δεν έχει «αντικειμενικά συμφέροντα» (ό.π. σελ. 154). Οι κοινωνικές «ταυτότητες» συγκροτούνται διαμέσου του «λόγου» και οι πολιτικές στρατηγικές δεν μπορούν να έχουν αντικειμενική βάση, παρά να είναι αυθαίρετες ανταγωνιστικές στιγμές στο παιχνίδι της «ηγemonίας».

Το βιβλίο του Στάθη Ψύλλου επαναφέρει την ανάγκη χρήσης της αφαίρεσης ως επιστημονικό εργαλείο, όχι για να κλειστούμε στο βασίλειο των ιδεών της θεωρητικής σκέψης, αλλά για να διαγνώσουμε τις πραγματικές αφαιρέσεις που κυριαρχούν στη κοινωνική ζωή. Είναι μια σημαντική μαρξιστική συμβολή από μια ιδιαίτερη και χρήσιμη λογική σκοπιά. Desktop/%CE%B C % C E % B F % C F % 8 5 % C F % 8 3 % C E % B 9 % C E % B A % C E % B F % C E % B - B % C E % B F % C E % B 3 % C E % B 9 % C E % B 1 - Kassandra(s)/SCORES/CONSTRUCTION %20BARRETT%20score%20v1.2.pdf T

b

Barrett, R. (2005-2011), *Kassandra for Soprano and Ensemble*, file:///C:/Users/User/Desktop/%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%B1/Kassandra(s)/SCORES/so89%20Kassandra%20v1.1.pdf

Cavareto, A. (2005), *For More Than One Voice: Toward a Philosophy of Vocal Expression*, Stanford University Press, Stanford and California

Cowell, H. (1920), *Three Irish Legends, The Voice of Lir*, Breitkopf, Νέα Υόρκη

Csordas, T. J. (2008), «Intersubjectivity and interculturality», *Subjectivity* (2008) 22, 110–121

Γεωργιάκη, Α. (2020), *Ο ήχος ως υλικό στη σύγχρονη μουσική δημιουργία*, Fagotto Books, Αθήνα

Γεωργιάδης, Γ. Θ. (1994), *Μουσική και γλώσσα*, Νεφέλη-Μουσική, Αθήνα

Γιωτοπούλου, Δ. (2012), *Η μορφή της Κασσάνδρας στην αρχαία ελληνική και νεοελληνική λογοτεχνία*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών

Estes, C. (2019), Γυναικείς που τρέχουν με τους λύκους, Κέλευθος, Αθήνα

Ευριπίδης (1995), Τρώαδες, μτφρ. Γ. Τσαρούχης, Οδός Πανός, Αθήνα

Fischer, Mark (2017), «Ghosts of my life», στο *Ghosts of My Life: Writings on Depression, Hauntology and Lost Futures*, Zero Books

Λαλιώτη, Β. (2020), *Performance as Shared Mindfulness, The Journal of Performance and Mindfulness*, 2(2), 1-23

Μαντελατάμ, Ο. (2008), *Στην Πετρούπολη θα σμίξουμε πάλι*, μτφρ. Μ. Αλεξανδρόπουλος, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

Magnat, V. (2021), *The performative power of vocality*, Routledge, London, NY

Merleau-Ponty, M. (1964), *The Visible and the Invisible*, Northwestern University Press, ΗΠΑ

Μουσικές Μορφές: Αφιέρωμα στον Γιώργο Σισιλιάνο https://www.youtube.com/watch?v=nzULVfo_wPk Τελευταία πρόσβαση: 3/4/2023

Merleau-Ponty, M. (1948), «On the World of Perception & the World of Science», *Λόγος: Philosophy overdose* (2022), Τελευταία πρόσβαση: 12/4/2023 <https://www.youtube.com/watch?v=WyofKBRpRqU>

Nooter, S. (2019), «The prosthetic voice in ancient Greece», στο *The Voice as Something More*, Martha Feldman και Judith Zeitlin επιμ., University of Chicago Press

Ξανάκης, Ι. (1987), *Kassandra (το πρωτότυπο έγγραφο)*, Editions Salabert, Παρίσι

Πανόπουλος, Π. (2016), «Το φύλο της φωνής», στο *Γλώσσα και σεξουαλικότητα*, επιμ. Κώστας Κανάκης, 93-109

Padisson, M. (1995), *Adorno's aesthetics of music*, Cambridge University Press, Νέα Υόρκη

Πλάτων (2021), *Φαίδρος*, μτφρ. Παναγιώτης Ο. Δόικος, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα

Σιμόροκα, Β. (2021), Η ζωή εδώ και τώρα, μτφρ. Μπεάτα Ζούλκεβιτς, Καστανιώτης, Αθήνα

Σισιλιάνος, Γ. (1985), *Κασσάνδρα: Τραγική Καντάτα*, ορ. 47, Αετοπούλειο Πολιτιστικό Κέντρο Δήμου Χαλανδρίου, Αθήνα

Vanoeveren, I. (2016), *Confined walls of unity: A reciprocal relation between notation and methodological analysis in Brian Ferneyhough's oeuvre for flute solo*, Διδακτορική Διατριβή, University of California San Diego

Χριστοπούλου, Β. (2009), *Γιώργος Σισιλιάνος: Ζωή και έργο*, Διδακτορική διατριβή, ΕΚΠΑ, Σχολή Φιλοσοφική, Τμήμα Μουσικών Σπουδών <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/33700?fbclid=IwAR1jZumVOYDd4DtBBrPtZTTe-G5gLnLnsPDk1g9jC-7nP27KcfiXhWEBOCY>

Wittgenstein on religion (2022), *Λόγος: Philosophy overdose*, Τελευταία πρόσβαση: 12/4/2023 <https://www.youtube.com/watch?v=οViohsKbDw>

Taruskin, R. (2005), *Music in the late 20th century*, Oxford University Press, Οξφόρδη και Νέα Υόρκη